

Z vedeckého života

Čo je to mladosť? Prvých sto rokov? Hansovi Albertovi k 100. narodeninám

Heidelberg je známy aj tým, že sa tam chodí študovať filozofia. Má najstaršiu nemeckú univerzitu, má Chodník filozofov (Philosophenweg). Nie, jeho názov nesúvisí s tým, že po ňom kedysi kráčali Hegel, Jaspers, či Albert (hoci vylúčené to nie je).¹ Keď profesor Hans-Georg Gadamer v roku 2000 ako storočný pamätne online diskutoval so študentmi heidelbergského gymnázia,² už som bol veľmi blízko.

Ako heidelbergský štipendista na Inštitúte Maxa Plancka (od roku 1998 s otvorenou možnosťou ďalších študijných pobytov) a novšie člen Heidelbergskej spoločnosti pre zahraničné verejné právo a medzinárodné právo (2018) som dostal správu a link, ktorý mi umožnil online sledovať poctu významnému súčasnému filozofovi a sociológovi Prof. Em. Dr. rer. pol. Hansovi Albertovi, Dr. h. c. mult., ktorú mu pripravili kolegovia k jeho 100. narodeninám, to znamená k 8. februáru 2021.

Profesor Hans Albert, spolu so Sirom Karlom Popperom azda najvýznamnejší predstaviteľ kritického racionalizmu, alebo, ak by som sa pokúsil o spresnenie – tolerantného, pluralitného, nedogmatického racionalizmu – žije viac ako polovicu života v Heidelbergu obklopený knihami.³ Po asistentkých rokoch na Vy-

skumnom ústave pre spoločenské a správne vedy (1952 – 1958) v Kolíne nad Rýnom a po habilitácii v odbore sociálna politika na Univerzite v Kolíne nad Rýnom (1957), prešiel v roku 1963 do Mannheimu (vzdialeného 18 km od Heidelbergu), na Katedru spoločenských vied a všeobecného štúdia metód vtedajšej Vysokej školy hospodárstva (neskoršia Univerzita v Mannheime). Tejto univerzite zostal verný až do svojho odchodu do dôchodku v roku 1989.

Hans Albert napísal najvýznamnejšie diela v Heidelbergu, ako o tom svedčia i predslovy k nim: *Traktat über kritische Vernunft* (Traktát o kritickom rozume, 1968), venovaný Karlovi Popperovi, *Traktat über rationale Praxis* (Traktát o racionálnej praxi, 1978), venovaný pamiatke Adama Smitha a Maxa Webera a *Kritik der reinen Erkenntnistheorie* (Kritika čistej teórie poznania, 1987), venovanú opäť Karlovi Popperovi, tentoraz k 85. narodeninám. Všetky uvedené knihy vyšli v známom vydavateľstve J. C. B. Mohr (Paul Siebeck) v Tübingene. Na Karla Poppera, s ktorým sa zoznámil v šesťdesiatych rokoch v rakúskom Alpbachu v rámci organizácie vysokoškolských diskusných týždňov, si spomína s veľkou úctou: „*Bol to spokojný a šťastný človek a najdôležitejšia osoba na mojej filozofickej púti.*“ Mimo chodom, asi málokto vie, že Karl Popper a jeho starší brat stále znovu diskutovali o Karlovi Mayovi, o jeho dobrodružných románoch, ktoré obaja s nadšením čítali.

Pokiaľ ide o názory Hansa Alberta, ktoré súvisia s teóriou vedeckého poznania, patrí sa pripomenúť si jeho známe úvahy o odôvodňo-

senleiser. V impozantnej knižnici Hansa Alberta je vyše 20 000 kníh. Manželka Margarethe mu vždy pripomínala, že kúpeľňa a kuchyňa nie sú určené pre knihy. Podľa slov syna Kurta túto zásadu vždy prísne dodržiaval.

¹ Za svoj názov pravdepodobne vďaka študentom, ktorí ho objavili ako ideálne miesto na romantické prechádzky a nerušené stretnutia vo dvojici. Synonymické používanie slov *študent* a *filozof* pochádza z obdobia, v ktorom každý študent musel pred začiatkom svojho odborného štúdia najprv študovať filozofiu.

² Musím predoslať, že podľa oslávenca nebol Hans-Georg Gadamer (1900-2002) nijaký mysliteľ, ale táraj (Schwätzer). Podobné označenie si vyslúžil aj Jürgen Habermas, o ktorom sa Hans Albert vyjadril, že vôbec nerozumie logike a že to, čo napísal o náboženstve, sú nezmysly.

³ Dom, v ktorom žije, sa nachádza južne od centra mesta, v mestskej časti Rohrbach a jej štvrti Ha-

vaní tvrzení alebo presvedčení. Ak na všetko požadujeme odôvodnenie, musíme ho požadovať aj na poznatky, vo vzťahu ku ktorým sme už odvodili určitý názor, respektíve množstvo výpovedí. To vedie k situácii s tromi alternatívami, ktoré sa všetky zdajú byť neprijateľné: teda k trileme, ktorá sa nazýva trilemou baróna Prášila (Münchhausen Trilemma). V nej podľa neho zjavne máme iba voľbu medzi:

1. *nekonečným regresom*, ktorý sa zdá byť daný nevyhnutnosťou vracat' sa pri hľadaní dôvodov stále ďalej späť, ktorý sa však prakticky nedá uskutočniť, a preto neposkytuje nijaký pevný základ;
2. *logickým kruhom v dedukcii*, ktorý vzniká tým, že v procese odôvodňovania siahame po názoroch, ktoré už predtým vystupovali ako názory, ktoré bolo potrebné odôvodniť, a ktorý, pretože je logicky chybný, tiež nevedie k nijakému pevnému základu, a napokon,
3. *perušením konania* v určitom bode, ktoré síce vyzerá ako principiálne uskutočniteľné, ktoré by však zahŕňalo svojvoľné suspendovanie princípu dostatočného odôvodnenia.

Kto sa však domnieva, že našiel pevný archimedovský bod poznania, ako francúzsky filozof René Descartes vo svojej vete „Myslím, teda som“, ten v skutočnosti iba svojvoľne prerušil regres: domnelo nespochybniteľné poznanie nie je nič iné ako dogma. Takýto dogmatizmus sa pokúša presvedčiť iných o objavenej istote poukazovaním na odhaľujúci charakter poznania, ako keby išlo o „božie, nadprirodzené zjavenia prostredníctvom rozumu alebo zmyslov“, argumentuje Albert.⁴ A pridáva svoje

⁴ ALBERT, H. *Traktat über kritische Vernunft*. Tübingen, 1969, s. 13. Hans Albert tvorivo rozvíja myšlienkový odkaz Aristotela, ktorý vychádza z jeho práce *Analytika hystera* (Druhé analytiky). Pozri: ARISTOTLE. *Posterior Analytics*. Translated by Edmund Spencer Boucher. Oxford – London, 1901. Book I, 71a, etc. Uvedené tri možnosti v prípade situácií vyžadujúcich odôvodnenie rozlišujú aj skeptici (SEXTUS EMPIRICUS. *Základy pyrrhonskej skepsy*. Bratislava, 1984. Pozri: 6. Princípy skepsy a 10. O desiatich tropoch. s. 24 a 30.) a u skeptikov okolo Agrippu (druhá polovica 1. storočia): „Případ ústupu

krédo: „*Naše vedenie je vždy neisté. Napriek tomu možno prežiť dobrý život.*“

Ako možno charakterizovať jubilantovo myslenie? Hovorca predsedu Nadácie Giordana Bruna v Düsseldorfe Dr. Michael Schmidt-Salomon sa ho v slávnostnom príhovore pokúsil vystihnúť v piatich bodoch: 1. používanie jednoduchého a zrozumiteľného jazyka (hoci ten je pre intelektuála neatraktívny, keďže pre neho je hlboko pravdivá len úplne nezrozumiteľná myšlienka); 2. vnucovanie sa, vtieranie sa „*duchu doby*“ mu nebolo vlastné, skôr kritizoval to, čo bolo práve in; 3. odmietanie autoritárskej vedúcej úlohy, netlačil sa do svetla rämp, skôr zdôrazňoval potrebu učiť sa od iných; 4. sprostredkovanie medzi extrémnymi pozíciami, kritizoval alternatívny radikalizmus a 5. uplatňovanie zásady, že všetky výroky a všetci ľudia sú kritizovateľní, aj tí, ktorí „*chodia so svätožiarou*“ (pretože všetci členovia spoločnosti sa mýlia). (Konečné odôvodnenie nie je možné, každá téza je falibilná, omylná, môže obsahovať mylný záver, respektíve je vyvrátená.)

Albert sa dostal aj k teológii, keď reagoval na útoky teológa Hansa Künga,⁵ že jeho ateiz-

do nekonečna nepripouští bezpečné zjištění zkoumaného, poněvadž jedno dostává své ověření od druhého a tak do nekonečna.” DIOGENES LAERTIOS. *Životy, názory a výroky proslulých filozofů*. Pelhřimov, 1995, Kniha devátá, 88-89, s.376. Označenie Münchhausen-Trilemma (trilema baróna Prášila) je ironická narážka na legendárnu literárnu postavu. Barón Prášil tvrdil, že sa sám za vlasy vytiahol z močiara. Filozoficky tento príklad použil Friedrich Nietzsche v diele *Jenseits von Gut und Böse* (Mimo dobra a zla), ktorý to považuje za druh násilnosti a strojenosti, keď sa niekto s viac ako münchenhausenovskou trúfalosťou pokúša „sám seba vytiahnuť za vlasy z močiara ničoho do bytia (sich selbst aus dem Sumpf des Nichts an den Haaren ins Dasein zu ziehn.)” NIETZSCHE, F. *Jenseits von Gut und Böse*. Kritische Studienausgabe. Band 5, Nr. 21, s. 35.

⁵ Hans Küng (1928 – 2021) bol o. i. kritikom dogmy neomylnosti pápeža. V roku 1979 mu Kongregácia pre náuku viery odňala oprávnenie vyučovať katolícku teológiu; neskôr vyučoval ekumenickú teológiu v Tübingene. Reakciu Hansa Künga pozri: ALBERT, H. *Elend der Theologie. Kritische Auseinandersetzungen mit Hans Küng*. Erw. Auflage. Aschaffenburg, 2012.

mus vyúsťuje do nihilizmu, knižkou *Elend der Theologie* (Bieda teológie, 1979). Podľa neho všetci teológovia majú v konečnom dôsledku buď sklony k fundamentalizmu, alebo všetko relativizujú. Albert Schweitzer však bol teológ, ktorý sa nazdával, že ani v náboženstve sa nemožno vzdať logiky a rozumu. Keď Ježiš zvolal na kríži „Bože môj, Bože môj, prečo si ma opustil?“ (Evanjelium podľa Marka, 15, 34), myslel si, že v tomto okamihu sa možno stal ateistom. A ateizmus je možno náboženstvo budúcnosti, čo nie je zlý vývoj, dodal Albert. Súčasne nezabudol pripomenúť, že Schweitzer je dnes medzi teológmi odpísaný.⁶

Na záver ešte zopár slov pre právnikov. Prečo by aj právnici mali poznať a čítať kľúčové diela Hansa Alberta? Hlavne preto, aby si osvojili a cibrili kritické myslenie, aby sa naučili dôslednejšie a presvedčivejšie odôvodňovať svoje rozhodnutia. Albert sa okrem problémov normatívneho charakteru právnej vedy

⁶ ALBERT, H. *Sloterdijk ist ein Schwätzer*: Rozhovor pre Falter. Steiermark. Kultur. Philosophie. 5/07, s. 10, pri príležitosti udelenia čestného doktorátu Univerzity v Grazi,(2007). Okrem toho je ešte čestným doktorom univerzít v Linzi (1995), Aténach (1997), Kasseli (2000) a Klagenfurte (2007).

a teórie racionálneho odôvodňovania téz zaoberal i problémom racionálnej politiky (politická dialektika a experimentálna politika).⁷

Hans Albert dostal od sudíciok – alebo od antických múz? – do vienka tieto schopnosti: „*Ἐμολογηται γαρ δη ημιν ευμαθεια και μνημη και ανδρεια και μεγαλοπρεπεια ταυτης ειναι φουσεως*. (Zhodli sme sa v tom, že učenlivosť, dobrá pamäť, odvážnosť a povznesenosť sú predpokladmi filozofickej povahy).“⁸ Zdá sa, že sa mu zatiaľ nedostalo primeraného uznania. Podľa môjho názoru sa čoskoro dočká znovuobjavenia.⁹ Takže – veľa zdravia a šťastia do ďalšej storočnice, Herr Professor! *Ad multos annos!*

Alexander B r ö s t l *

⁷ Pozri: ALBERT, H. *Traktat über kritische Vernunft*. Tübingen, 1969, II., III, VII. Kapitel – Die Idee der Kritik, Erkenntnis und Entscheidung, Das Problem einer rationalen Politik.

⁸ PLATO. *Platonis Opera*. Ed. John Burnet. Oxford, 1903, VI., 494b.; PLATÓN. *Ústava*. Bratislava, 1980, 6. kniha, 494b, s. 255.

⁹ Vo februári 2020 bol na počesť jubilanta v Oberweseli založený Inštitút Hansa Alberta ako think-tank na podporu kriticky-racionálneho myslenia v politike, hospodárstve a spoločnosti.

* Prof. JUDr. Alexander B r ö s t l, CSc., Ústav štátu a práva SAV, Bratislava.